PROTIALKOHOLICKÝ OBZOR

24, 1989, 2, s. 75 – 80

K PRÁVNÍ REGULACI PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK V ČSSR

P. VANTUCH

Právnická fakulta UJEP v Brně, katedra trestního práva,
vedoucí katedry: doc. JUDr. P. Vantuch, CSc.

Souhrn

Autor se v článku zabývá mezinárodní spoluprací v oblasti boje s drogami, zejména Jednotnou úmluvou o omamných látkách sjednanou v OSN v roce 1961, k níž přistoupila také ČSSR, a Konvencí o psychotropních látkách (přijatou v OSN v roce 1971). Zásluhou přijetí Konvence vznikl v rámci OSN nový regulační systém, který státům usnadňuje ochranu před nebezpečím plynoucím ze zacházení s psychotropními látkami. Přestože Konvenci ratifikovalo 91 členských států OSN, patří ČSSR mezi státy, které Konvenci nepodepsaly. Autor rozebírá spotřebu, užívání i zneužívání psychotropních látek tvořících až 20 % všech předepisovaných léků. Závěrem navrhuje, aby též ČSSR ratifikovala Konvenci o psychotropních látkách, což by umožnilo napojení na přísnější povolovací systém těchto léků v rámci OSN.

Klíčová slova: Psychotropní látky – právní regulace – Konvence.

П. Вантух: К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПСИХОТРОПНЫХ СРЕДСТВ В ЧССР

Резюме

Автор в своей статье обращается к вопросам международного сотрудничества в области борьбы с наркотиками. Особое внимание он уделяет Единой конвенции об одурманивающих средствах, подписанной ООН в 1981 г., к которой присоединилась также ЧССР, и Конвенции о психотропных средствах, одобренной ООН в 1971 г. Благодаря принятию Конвенции, в рамках ООХ возникла новая регуляционная система, позволяющая странам-членам ООН легче бороться с опасностью, вытекающей из обращения с психотропными средствами. Вопреки тому, что Конвенцию подписала 91 страна-член ООН, Чехословакия не входит в их число. Автор подвергает анализу как потребление и применение психотропных средств, так и злоупотребление этими средствами, составляющими в ЧССР целых 20 % всех прописываемых лекарств. В заключение он предлагает, чтобы ЧССР также ратифицировала Конвенцию о психотропных средствах, так как это позволит присоединиться к более строгой системе использования этих средств, существующей в рамках ООН.

Ключевые слова: Психотропные средства – правовое регулирование – конвенция.

P. Vantuch: ON JURIDICAL REGULATION OF PSYCHOTROPIC DRUGS IN C.S.S.R.

Summary

The author is interested in the international cooperation in the sphere of fighting drugs mainly signed in the United Nations in 1961 (also accepted by C.S.S.R) and the Convention on psychotropic drugs (accepted by the United Nations in 1971). Due to the Convention a new regulative system originated within the United Nations, which makes protection against the danger of treating psychotropic drugs. Despite the fact that the Convention was signed by 91 member states of the United Nations, C.S.S.R. belongs to the states which have not signed the Convention. The author analyses consumption, use and maltreatment of psychotropic drugs which forms as much as 20 % of all prescribed medicines. He advises to sign the Convention on psychotropic drugs by C.S.S.R. which would make connection to the more demanding allowing system of these medicines within the United Nations possible.

Key words: Psychotropic drugs – legal regulation – Convention.

P. Vantuch: ZUR JURISTISCHEN REGULATION DER PSYCHOTROPEN STOFFEN

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich im Artikel mit der internationalen Zusammenarbeit im Bereich des Kampfes gegen die Drogen, vor allem mit der Einheitlichen Abmachung über Rauschmittel, vereinbart in UNO im Jahre 1961, zu der auch die ČSSR beitrat, sowie mit der Konvention über die psychotropen Stoffe (angenommen in UNO 1971). Dank der Vereinbarung der Konvention entstand im Rahmen von UNO ein neues Regulationssystem, das den Staaten Schutz gegen Gefahr folgend aus dem Umgang mit den psychotropen Stoffen erleichtert. Obwohl 91 UNO-Mitgliedsstaaten die Konvention ratifizierten, gehört die ČSSR zu den Staaten, die sie nicht unterschrieben haben. Autor analysiert den Konsum, Gebrauch und Missbrauch von psychotropen Stoffen, die in der ČSSR bis 20% der verschriebenen Arzneimitteln darstellen. Zum Schluss schlägt er vor, dass die ČSSR die Konvention über die psychotropen Stoffe auch ratifizieren sollte, was die Möglichkeit schaffen würde, auf das härtere Erlaubnissystem dieser Arzneien im Rahmen von UNO anzuknüpfen.

Schlüsselwörter: Psychotrope Stoffe – juristische Regulation – die Konvention.

Protialkohol Obz, 24, 1989, No. 2, p. 75 – 80

Zneužívání nealkoholových drog je jedním z problémů, s nimiž se setkávají ve většině kapitalistických i socialistických států světa. Podle odhadu Světové zdravotnické organizace je ve světě 48 miliónů osob závislých na jiných drogách, než je alkohol a tabák (Skála, 1987). Vzhledem k ohromnému rozsahu tohoto jevu, stejně jako k jeho společenské nebezpečnosti, se ukázala nezbytnou mezinárodní spolupráce v oblasti boje s drogami, jejíž základy byly položeny v roce 1929. Po značném rozšíření zneužívání drog v období po skončení 2. světové války byla koordinace boje s drogami svěřena Narkotické komisi OSN (DIVISION OF NARCOTICS). Je zásluhou právě této komise, že dala popud k tomu, aby dne 31. 3. 1961 byla sjednána v New Yorku v Orga-

nizaci spojených národů Jednotná úmluva o omamných látkách. Jménem ČSSR byla podepsána 31. 7. 1961 s výhradami k několika článkům týkajícím se států, které byly zbaveny možnosti stát se smluvními stranami této úmluvy.

K Jednotné úmluvě o omamných látkách, sjednané v Organizaci spojených národů, připojila vláda ČSSR souhlas 13. 9. 1961 a president ČSSR ji ratifikoval 23. 11. 1963 s výhradami, učiněnými při podpisu úmluvy. Pro ČSSR vstoupila úmluva v platnost 13. 12. 1964. Byla vydána ve formě vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 47/1965 Sb. Tím došlo také u nás k zavedení kontroly, evidence i trestů za jednání proti Jednotné úmluvě o omamných látkách.

Československá právní úprava zacházení s omamnými látkami vychází ze zákona č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu. V souladu se zmocněním, které je zde obsaženo, vydala vláda ČSSR vládní nařízení č. 56/1967 Sb. o jedech a jiných látkách škodlivých zdraví. V ustanovení § 1 odst. 2 písm. b) jsou jako omamné látky označeny ty látky, u nichž je nebezpečí chorobného návyku nebo vzniku psychických změn, nebezpečných společnosti nebo tomu, kdo je požil a které jsou uvedeny v seznamu omamných látek. Podrobnější úpravu pak obsahuje vyhláška ministerstev zdravotnictví a spravedlnosti č. 57/1967 Sb. V příloze č. 3 k této vyhlášce je obsažen seznam omamných látek v podobě jejich taxativního výčtu.

Z uvedených právních norem i ze seznamu omamných látek vycházíme v ČSSR při trestněprávní ochraně společnosti v boji s drogami. V trestním zákoně jsou potom nejvýznamnější ustanovení v § 187 a § 188 o nedovolené výrobě a držení omamných prostředků a jedů a v obecném ustanovení § 195.

Již déle než dvacet let jsou ve světě registrovány škodlivé účinky barbiturátů, amfetaminů, trankvilizérů, psychostimulancií a dalších psychofarmak, látek ovlivňujících duševní činnost. Světová zdravotnická organizace a Komise OSN pro omamné látky shodně doporučily, aby vlády jednotlivých států přijaly příslušná právní a administrativní opatření pro jejich kontrolu, která by reagovala na problémy související s rozšiřováním těchto látek, které nepodléhají mezinárodní kontrole podle Jednotné úmluvy o omamných látkách přijaté OSN v roce 1961.

Hospodářská a sociální rada OSN, komise OSN pro omamné látky a Světová zdravotnická organizace přijaly rezoluce, které obsahovaly podrobná doporučení vládám, týkající se cest, jimiž se má zabránit zneužívání všech psychotropních látek účinnými kontrolními opatřeními vnitrostátního charakteru.

„V minulých letech se ukázalo jako celkem zřejmé, že vlády nemohou zvládnout problém zneužívání těchto látek bez mezinárodní spolupráce a činnosti. V důsledku toho Hospodářská a sociální rada požádala komisi, aby vypracovala návrh na protokol na mezinárodní kontrolu psychotropních látek včetně kontrolních opatření nad halucinogenními látkami (jako je LSD), amfetaminy, barbituráty a trankvilizéry" (Organizace ..., 1972).

Na podkladě návrhů Komise OSN pro omamné látky byla ve spolupráci se Světovou zdravotnickou organizací připravena Konvence o psychotropních látkách, která byla v Organizaci spojených národů přijata 21. 2. 1971. Konvence má značný význam pro rozšíření mezinárodní kontroly omamných látek, neboť se jí podařilo vyřešit dříve neřešitelné problémy, které plynuly z různorodosti psychotropních látek. Látky ovlivňující duševní činnost si vynutily potřebu zavést výrazně rozdílná konkrétní opatření při zneužívání rozličných skupin psychotropních látek. Konvence OSN o psychotropních látkách obsahuje výrazně přísnější zákazy a omezení týkající se užívání, výroby, obchodu, distribuce a přechovávání psychotropních látek. Obsahuje velmi přísný sys-

tém registrace těchto látek, zákaz jejich vývozu a dovozu, který se nevztahuje pouze na kompetentní vládní úřady nebo agentury. Konkrétní opatření obsažená v Konvenci o psychotropních látkách jsou výrazně přísnější než opatření vztahující se na omamné látky v Jednotné konvenci o omamných látkách a tvoří zcela nový prvek v mezinárodním kontrolním systému.

Na všechny látky vyjmenované v Konvenci o psychotropních látkách se vztahuje požadavek, aby výroba, obchod a distribuce těchto látek byly důsledně povolovány státními orgány, které zabezpečují také odpovídající postup vůči osobám jednajícím v rozporu s právními normami. Vlády jednotlivých států smějí omezit nebo zakázat dovoz či vývoz kterékoliv psychotropní látky. Zásluhou Organizace spojených národů tak vznikl nový regulační systém, který jednotlivým státům usnadňuje ochranu před nebezpečím plynoucím ze zacházení s psychotropními látkami.

Od přijetí Konvence o psychotropních látkách v OSN uplynulo více než sedmnáct let. Přesto je však ČSSR jedním ze států, které až do současnosti nepodepsaly tuto Konvenci. Přitom je známo, že psychofarmaka tvoří v ČSSR 15 – 20 % všech předepisovaných léků (Vencovský, Vinař, 1980). Psychofarmaka ovlivňují duševní činnost a jsou používána především v psychiatrii. Neléčí sice základní příčiny psychických poruch, mohou však odstranit nejtíživější příznaky, jako jsou neklid, halucinace, úzkost, deprese, napětí a další tíživé stavy. Při současné psychoterapii může dojít poměrně rychle k úlevě a úpravě zdravotního stavu.

Ukazuje se, že pro mnohé naše občany je důležitý poznatek, že psychofarmaky nemusejí být léčeni výlučně po hospitalizování v psychiatrickém zařízení, nýbrž také ambulantně obvodními a závodními lékaři. Faktem je, že asi 85 % psychofarmak předepisují u nás obvodní lékaři, specialisté jiných oborů než psychiatrie (Skála, 1987). Dochází k tomu, že lékaři předepisují tato psychofarmaka nejen při léčbě duševně nemocných, nýbrž i při rozličných subjektivních potížích, například při pocitech strachu z pracovních problémů, z nezvládnutí termínovaných úkolů, látky ke zkoušce a podobně. „Sami lékaři tak mohou mít podíl na růstu počtu osob, které se stávají na psychofarmakách závislé" (Vyhláška č. 47/1965 Sb.).

Mnozí další občané však při svých subjektivních potížích vůbec lékaře nenavštíví a psychofarmaka získají jiným způsobem. Akcentovat je třeba poznatek, že „společensky závažným nežádoucím účinkem psychofarmak je především riziko vzniku závislosti a tendence řešit farmakologicky životní nesnáze, které původně nesouvisely s poruchou zdraví" (Vencovský, Vinař, 1980).

V současné době vědeckotechnického pokroku a značného životního tempa je pro mnohé občany problémem uchovat si klidnou a jasnou mysl. Část občanů si navykla navozovat nerušený klid a duševní pohodu, stav harmonie a duševní rovnováhy právě za pomoci některého z psychofarmak.

Je známo, že psychofarmaka mohou ovlivňovat tři aspekty psychiky: úroveň bdělosti, afektivitu a psychické integrace, kam patří některé racionální stránky psychické činnosti.

Celkově lze rozdělit psychofarmaka na šest skupin: stimulancia, hypnotika, antidepresiva, dysforika, neuroleptika, halucinogeny (Lék. repetitorium, 1982). Nepovažujeme za nutné detailně se zabývat v tomto článku tříděním psychofarmak, které je dosud nejednotné, což se odráží v jejich různých klasifikacích, jež si nejednou vzájemně konkurují. Za základní, pro nás důležitou považujeme definici „psychofarmaka jako látky, jejichž hlavním očekávaným důsledkem je změna duševního stavu". Podle tohoto vymezení není možno řadit mezi psychofarmaka léky užívané ve vnitřním lékař-

ství, neboť změna psychiky je při jejich užívání buď žádoucím, nebo nežádoucím, vždy však vedlejším účinkem léků. Mezi psychofarmaka nejsou zařazena ani kombinovaná analgetika – antipyretika (Alnagon, Dinyl, atd.), neboť změna duševního stavu není účelem jejich výroby či distribuce. „Výzkumy i poznatky z praxe ukazují, že také v ČSSR lze získat psychofarmaka na základě receptů vydaných obvodními lékaři při nejrůznějších onemocněních pacientů, mnohdy naprosto vzdálených duševnímu onemocnění, které by si vyžadovalo úpravu jejich duševního stavu" (Vencovský, Vinař, 1980).

Současný stav, existující u nás, není v rozporu s názorem J. Rubeše, že v tzv. éře moderní psychofarmakologie se i u nás vymkla psychofarmaka regulaci ze strany psychiatrů, jejíž přísným odborným léčebným postupům měla zůstat vyhražena (Rubeš, 1978).

„Je však už v povaze sociálně patologických jevů – mezi které toxikomanii řadíme – že společnost na ně reaguje opožděně a teprve tehdy, když nabudou opravdu hrozivého rozmachu.

Je proto třeba, aby lékaři stále uvážlivěji rozhodovali o tom, kdy, proč a na jak dlouho předepíší potencionálně návykové léky, zvláště mladistvým a dětem. Obhospodařování těchto látek, od výroby až po lékárny a lůžková zdravotnická zařízení, je nutno podrobovat stále důslednější a důraznější kontrole" (Rubeš, 1982).

Nezbytné je zaměřit se také na změnu přístupu k lékům tohoto druhu všem našim občanům v zájmu zabránění zneužívání psychofarmak. Zatím jsou pro své děti vzorem mnozí rodiče, kteří při vzniku rozličných subjektivních potíží nehledají odreagování v přirozeném pohybu, nýbrž sahají po lécích, jež si dokáží pro sebe obstarat.

Vzhledem k nárůstu počtu osob zneužívajících léky, stejně jako k růstu smrtelných otrav psychofarmaky (Organizace... 1972) i dalšími léky, by si zasloužilo důslednou společenskou reakci – varování, směřující ke každému z nás, bez ohledu na věk, či profesi: „... je nutno doporučit, aby především zdravotníci, ale i všichni ostatní občané přehodnotili svůj postoj a přehnané představy o možnosti farmakochemického ovlivnění lidské existence a možnostech jejího chemického, farmakologického dopingu či regulace. Farmakochemické zásahy do lidské psychiky by měly být vyhrazeny jen speciálně školenému odbornému lékaři a i ten by je měl používat jen ve velmi uvážené a zodpovědné indikaci u skutečně chorobných stavů. Jinak bychom se měli „chemie ovlivňující lidskou duši" spíše bát a s tím rozumným strachem přejít zdravěji do následujícího století (Vinař, 1980).

Vzhledem k nárůstu počtu osob zneužívajících psychofarmaka i růstu smrtelných otrav v důsledku jejich zneužívání se jeví potřebným dospět také u nás k důsledné celospolečenské reakci na tento velmi nepříznivý fakt. Závěrem proto dospíváme k názoru, že základním počinem v tomto směru by mělo být v ČSSR ratifikování Konvence OSN o psychotropních látkách z roku 1971. Považujeme za nezbytné zdůraznit, že Konvenci do roku 1986 ratifikovalo celkem 91 členských států Organizace spojených národů, mezi nimiž jsou socialistické státy (např. SSSR, NDR, MLR, Bulharsko, Kuba a další), stejně jako vyspělé kapitalistické státy (mj. USA, Velká Británie, Francie, NSR, Japonsko a četné další) (Convention ..., 1971).

Usuzujeme, že ratifikace Konvence o psychotropních látkách by Československé socialistické republice umožnila vhodné napojení na přísnější povolovací systém užívání těchto léků, s přísnějším registračním systémem a statistickými údaji Mezinárodního úřadu pro kontrolu omamných látek. Ratifikace této Konvence by byla jak v zájmu účinnějšího boje s drogami v rámci OSN, tak konkrétně v Československé socia-

listické republice. Zároveň by také bylo možné promítnout nejdůležitější myšlenky Konvence o psychotropních látkách do připravovaného zákona o boji proti alkoholismu a nealkoholovým toxikomaniím stejně jako do návrhu novelizace trestního práva hmotného.

LITERATURA

Baštecký, J.: Prudké otravy psychofarmaky. In: Riedl, O. – Vondráček, V. a kol.: Klinická toxikologie, Praha, Avicenum, 1980, str. 414

Convention on psychotropic substances, concluded in Vienna on 21. February 1971. In: Narcotics Drugs – Psychotropic Substances, 1971, str. 249.

Lékařské repetitorium, svazek II. Avicenum, Praha, 1982, str. 1554

Mudra, M. – Baudiš, P. – Smutná, R.: Jakým pacientům předepisuje obvodní lékař psychofarmaka. Protialkohol Obz, 21, 1986, 1, str. 35 – 43

Organizace spojených národů a boj proti zneužívání omamných látek, OSN, New York, 1972, str. 15

Rubeš, J.: Poznámky k vývoji problematiky drogových závislostí v Československu po druhé světové válce. Protialkohol Obz, 13, 1978, 2, str. 104 – 109

Rubeš, J.: Problematika nealkoholových toxikomanií. In: Skála, J. a kol.: Ochrana společnosti před alkoholismem a jinými toxikomaniemi. Avicenum, Praha, 1982, str. 141, 143

Skála, J. a kol.: Závislost na alkoholu a jiných drogách, Avicenum, Praha, 1987, str. 137

Vencovský, E. – Vinař, O.: Klinická psychofarmakologie. Avicenum, Praha, 1980, str. 15, 121 – 122

Vinař, O.: Psychofarmaka. In: Riedl, O. – Vondráček, V. a kol.: Klinická toxikologie, Avicenum, Praha, 1980, str. 271 an.

Vyhláška č. 47/1965 Sb. obsahující Jednotnou úmluvu o omamných látkách, včetně výhrad, které učinila ČSSR vůči článku 12 odst. 2, 3; článku 13 odst. 2; článku 14 odst. 1, 2; článku 31 odst. 1 b.

Do redakcie prišlo dňa: 11. 10. 1988

Adresa autora: doc. JUDr. P. Vantuch, CSc., Bayerova 26, 602 00 Brno